

УДК 347.133.4

Анастасія Серая,

аспірант кафедри інформаційного права та права інтелектуальної власності факультету соціології і права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ПОНЯТТЯ І ПРАВОВА ПРИРОДА ДОВІРЕНОСТІ

Стаття присвячена визначенню поняття та правової природи довіреності як особливого документу, що підтверджує повноваження представника, а також виокремлення його істотних ознак з метою визначення ролі довіреності у реалізації відносин договірного представництва.

Ключові слова: видача довіреності, довіреність, доручення, договір доручення, добровільне представництво, нотаріальна діяльність.

Постановка проблеми. Актуальність наукових досліджень у сфері інституту добровільного представництва в цивільному праві, а разом із тим і правової природи довіреності зростає у міру розвитку суспільних відносин і необхідності залучення для вчинення юридично значимих дій представників юридичних і фізичних осіб. Проблема незгодженості термінології як на законодавчому, так і на доктринальному рівні, а також відсутність єдиного розуміння правової природи досліджуваних категорій потребує вирішення задля формування єдиної практики під час нотаріального посвідчення довіреностей.

Варто зазначити, що питання визначення правової природи довіреності вже неодноразово ставало об'єктом наукових досліджень у роботах учених-цивілістів різних поколінь, зокрема у працях О. В. Дзери, А. І. Дрішлюк, О. С. Йоффе, Н. С. Кузнецової, О. Л. Невзгодіної, С. Г. Пасічник, Л. К. Радзівської, С. Я. Фурси, Є. І. Фурси, Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової. Теоретикам цивільного права певною мірою вдалося визначити роль довіреності у відносинах договірного представництва, а також виокремити її суттєві ознаки. Проте природа довіреності з точки зору її процесуальної природи, зокрема із залученням результатів нотаріальної практики, досі не досліджувалася. Крім того, у зв'язку з динамічним розвитком суспільних процесів, які відбуваються з участю представників та активною діяльністю українського нотаріату, наявні наукові концепції потребують оновлення та уточнення.

Цілями та завданнями даного наукового дослідження є, насамперед, визначення поняття довіреності з урахуванням положень чинного законодавства України та основних теоретичних концепцій, з'ясування її право-

вої природи, а також виявлення недоліків чинного законодавства стосовно визначення та вживання поняття «довіреність» та суміжних понять і разом із тим надання пропозицій щодо його уніфікації.

Виклад основного матеріалу. Для початку слід зазначити, що відповідно до положень ст. 244 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) довіреністю є письмовий документ, який видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами. Дане визначення можна назвати вдалим з точки зору юридичної техніки. У Законі України «Про Нотаріат» та «Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» йдеться про те, що до повноважень нотаріусів та інших осіб, які уповноважені на вчинення нотаріальних дій, належить посвідчення довіреностей. Водночас у ст. 58 Закону України «Про нотаріат» та «Порядку посвідчення заповітів і доручень, прирівнюваних до нотаріально посвідчених», деяких інших актах використовується термін «доручення». [1, с. 178; 2, с.76; 3, с.76; 4, с. 8;]

У контексті згаданих законодавчих актів обидва терміни «довіреність», і «доручення» відображають ту саму нотаріальну дію – надання однією особою іншій повноважень представляти інтереси перед іншими особами. Але ситуація ускладнюється тим, що глава 68 ЦК України містить також термін «доручення», значення якого зовсім інше.

За змістом ст. 1000 ЦК України договір доручення є двостороннім правочином, що в основному визначає права та обов'язки; і також межі відповідальності повіреного (особи, яка має діяти на підставі переданих їй довіритель повноважень) [5, с. 157; 6, с. 37].

Разом із тим у діловому українському мовленні переважно вживається термін «до-

ручення», що позначає письмове уповноваження когось на виконання певних юридичних дій, або документ, за яким приватна чи посадова особа, організація передає права (повноваження) іншій особі чи організації здійснювати від її імені зафіксовані в дорученні дії. У текстах інших нормативно-правових актів поняття доручення часто вживається поза контекстом відносин представництва і розуміється як повноваження, уповноваження, завдання. З огляду на зазначене, необхідно розмежувати поняття «довіреність», «доручення» і «договір доручення». З них довіреність і доручення є двома варіантами назви одного й того самого документа, що містить повноваження однієї за правовим значенням і порядком вчинення нотаріальної дії.

Л. К. Радзівська, С. Г. Пасічник висловили думку про те, що з набранням чинності Закону України «Про нотаріат» у переліку нотаріальних дій з'явилася назва одвічно вчинюваної нотаріусами нотаріальної дії «посвідчення довіреності», яке термінологічно визначене як «посвідчення доручення». У цьому, дещо відмінному найменуванні нотаріальної дії немає іншого підходу до її вчинення, немає іншого, відмінного від уже існуючого, правового змісту, а є спроба точніше перекласти назву нотаріальної дії українською мовою. [7, с. 278].

Однак С. Я. Фурса, Є. І. Фурса дотримуються іншого погляду. Вони зазначають: «Аналіз нотаріальної практики свідчить про те, що нотаріуси не розрізняють такі поняття, як «довіреність» та «доручення», вважаючи ці слова синонімами. Як не прикро, але помилковість нотаріальної практики закладена в Законі України «Про нотаріат», в якому застосовано термін «доручення» замість «довіреності», і з цього моменту послідовно цей термін запроваджується в життя. Тому часто в юридичній літературі, в інших підзаконних актах ми зустрічаємо помилки щодо розуміння цих двох категорій, їх лексичного та правового змісту» [8, с. 67; 9 с. 311].

У зв'язку із цим згадані автори порівнюють значення термінів «довіреність» та «доручення» і роблять висновок про те, що оскільки слово «довіреність» походить від слова «довіра», то саме це має визначати зміст правовідносин, які виникають на підставі цього документа. Отже, насамперед, довіреною має бути особа, якій довіряють представництво інтересів довірителя перед третіми особами.

Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, А. І. Дрішлюк, порівнюючи наявні погляди, вважають за необхідне звернути увагу на таке. Справді, слушним є зауваження, що

термін «довіреність» походить від слова «довіра». Але якщо проаналізувати етимологію терміна «доручення», то встановимо, що воно походить від слова «доручати», що, на нашу думку, не менш повно відображає сутність змісту документа, яким одна особа доручає іншій особі вчинити замість неї певні дії (отримати документ чи гроші, представляти інтереси в будь-якій установі, подарувати якесь майно тощо). І вважають некоректним категоричний висновок про те, що той чи інший термін має бути більш або менш вживаним у нотаріальній практиці. Наголошуючи на тому, що, з огляду на загальні положення теорії представництва, більш виправдане вживання, як це зараз і має місце у цивільному законодавстві, терміна «доручення» для позначення внутрішньої сторони представництва (підстави виникнення представництва), а терміна «довіреність» – для позначення документа, який посвідчує повноваження, що виникають на підставі доручення або іншого юридичного факту, передбаченого законом. [5, с. 156]

На нашу думку, всі вищезазначені концепції співвідношення понять «довіреності», «доручення» і «договору доручення» мають право на існування, але разом із тим вбачається необхідність досягнення певної термінологічної єдності між ЦК України та Законом України «Про нотаріат». Тому у контексті розгляду питання про поняття довіреності пропонуємо внести зміни до Закону України «Про нотаріат», а саме до ст. 58, і замінити термін «доручення» на термін «довіреність» для досягнення лексичної єдності в усіх статтях даного законодавчого акта й усунення можливості неправильного розуміння вищезазначених понять.

У практиці нотаріусів Київського міського нотаріального округу (далі – КМНО) під час вчинення проваджень з нотаріального посвідчення довіреностей передача повноважень повіреному лексично відображається у словосполученнях: «довіряю», «уповноважую», «надаю повноваження», «надаю право», замість некоректного «доручаю».

Можна вести мову про те, що нотаріуси КМНО здебільшого відмежовують поняття «довіреність», «доручення», «договір доручення» і сприяють накопиченню однорідної практики з нотаріального посвідчення довіреностей.

Термінологічна неузгодженість у розумінні поняття довіреності має не суто теоретичний характер, а й створює перешкоди у практичній діяльності, породжуючи неоднакове розуміння її правової природи.

Ведучи мову про правову природу довіреності, треба відштовхуватися від двох

основних категорій: довіреність, видача довіреності.

Як зазначав О. С. Йоффе, у розумінні і розмежуванні понять «довіреність», «видача довіреності» автори діляться на дві групи: перша група вказує на те, що одностороннім актом, який містить повноваження, є власне довіреність, інша – правові наслідки пов'язує саме з актом видачі. Тому перші називають одностороннім правочином власне довіреність, інші вважають таким правочином саме видачу довіреності. [10, с. 345; 11 с. 234].

На продовження цієї думки В. В. Богатир каже про те, що довіреність – це письмовий документ, якому притаманні такі ознаки: є одностороннім правочином; форма завжди є письмовою; видається особою, яку представляють представнику для представництва перед третіми особами; метою є набуття, зміна чи припинення цивільних прав довірителя [12, с. 530].

Тут слід підкреслити, що належність до односторонніх правочинів є сутнісною характеристикою такого правового явища, як видача довіреності, а сама довіреність – це, передусім, документ встановленої форми. Тобто більш коректним є вираз, що саме видача довіреності є одностороннім правочином, а не сама довіреність. Таке твердження, на нашу думку, є найбільш правильним і, безперечно, знаходить свою підтримку у різних наукових джерелах.

Так, О. В. Дзера, Н. С. Кузнецова зазначають, що довіреність є формою підтвердження повноважень, письмовим документом, а видача довіреності – одностороннім правочином [13, с. 402; 14 с. 354].

Поряд із цим Ю. В. Білоусов, В. А. Ватрас, С. Д. Гринько зазначають, що представництво однієї особи іншою потребує документального підтвердження. Зрозуміло, що у представництві на підставі акта це буде сам адміністративний акт, у разі законного представництва – відповідні документи (свідоцтво про народження, відповідно до якого батьки є представниками дитини), а договірне представництво оформляється довіреністю або в інших формах, передбачених законодавством) [15, с. 114].

На підтримку вищезазначеного варто навести і таке твердження:

«За своєю правовою природою видача довіреності є одностороннім правочином, що здійснюється на власний розсуд довірителя. Слід підкреслити – одностороннім правочином є не довіреність, що, як уже зазначалося вище, є письмовим документом, а саме видача довіреності. Така позиція підтверджується і судовою практикою. Зокрема, у постанові від 20.06.2007 року у справі № 21/515

Вищий господарський суд України зазначив, що односторонньою угодою є видача довіреності, позаяк сама довіреність – це лише письмовий документ, який видається однією особою іншій для представництва перед третіми особами, а відпуск товарно-матеріальних цінностей юридичній особі здійснюється тільки на підставі довіреності, виданої конкретній фізичній особі, незалежно від її посади» [16, с. 149].

На підставі викладеного видається очевидним, що розуміння поняття і суті довіреності в науці цивільного права тяжіє до визнання видачі довіреності одностороннім правочином, особливості вчинення якого регулюються ЦК України. Поряд із цим сама довіреність розуміється вченими здебільшого у вузькому значенні, а саме як письмовий документ або ж документ встановленого зразка, що видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами. Можна сказати з упевненістю, що таке розуміння поняття довіреності, не йдучи в розріз із законодавчим визначенням, є найбільш правильним та доречним.

Довіреність сама по собі не є підставою виникнення відносин представництва, а лише дозволяє їх суб'єктам зручніше оформити ці відносини. Центральною функцією довіреності є інформаційна функція щодо третьої особи – учасника правочину, адже саме з її змісту вона переважно дізнається про зміст, обсяг, строк та характер повноважень представника. Не випадково у ч. 3 ст. 234 ЦК України підкреслюється, що довіреність видається для представництва перед третіми особами. Безумовно, представник може підтверджувати свої повноваження і самою підставою виникнення представництва – договором або актом органу юридичної особи. Але договір доручення як головна підстава представництва за нормами глави 68 ЦК може укладатися в усній формі, що перешкоджає представникові у доведенні третій особі своїх повноважень. Актів органу юридичної особи, що породжують представницькі відносини, надзвичайно багато, і якогось чіткого переліку їх не існує. Крім того, сам по собі цей акт має бути нерозривно пов'язаний з необхідністю його підтвердження іншими документами. Наприклад, призначення на певну посаду, пов'язану з вчиненням від імені юридичної особи правочинів, у багатьох випадках має бути підтверджено статутом юридичної особи, де викладені відповідні повноваження посадової особи. Пред'явлення нотаріусу статуту або витягів із нього не завжди є зручним з практичної точки зору. З іншого боку, чіткість і стабільність законодавчих норм про довіреність сприяють широ-

кому застосуванню останнього інституту на практиці [17].

На продовження цієї думки зазначимо, що саме довіреність нині вважається найзручнішою формою підтвердження повноважень представника. Виходячи зі змісту ч. 1 ст. 234, яка наголошує, що представництво може здійснюватись за довіреністю, можна дійти висновку про те, що видача довіритель повіреному довіреності є правом, а не обов'язком першого. Проте законодавство містить чимало положень, згідно з якими видача довіреності є необхідною умовою здійснення представницьких повноважень. Так, згідно з ч. 1 ст. 1007 ЦК довіритель зобов'язаний видати повіреному довіреність на вчинення юридичних дій, передбачених договором доручення. Відповідно до ч. 4 ст. 95 ЦК керівники філій та представництв призначаються юридичною особою і діють на підставі виданої нею довіреності. Згідно з пунктом «б» ч. 1 ст. 79 Закону «Про господарські товариства» вкладник командитного товариства має право діяти від імені товариства лише в разі видачі йому довіреності та відповідно до неї [39].

Зазначений аналіз наукових джерел робить можливим виділення таких ознак довіреності: це є матеріальний носій інформації; він об'єктивований у формі письмового документа (у передбачених законом випадках – нотаріально посвідченого документа); видається однією особою іншій для представництва перед третіми особами на підставі усної або письмової домовленості; є документом, що видається для підтвердження представницьких повноважень; видача такого документа за своєю суттю є одностороннім правочином, не породжує обов'язків для представника.

Особа, яка видає довіреність, називається довіритель, а особа, яка отримує повноваження за довіреністю, – повіреним. Така термінологія використовується і в договорі доручення, за яким одна сторона зобов'язується від імені і за рахунок іншої сторони виконати певні юридичні дії. Проте довіреність не тотожна договорі доручення [12, с. 402; 35 с. 326; 36, с. 4].

Співвідношення між ними таке: договір доручення є підставою видачі довіреності. В основі довіреності може бути і договір експедиції, і трудовий договір. Наприклад, матеріально відповідальній особі може бути видана довіреність для вчинення дій, пов'язаних безпосередньо з виконанням нею трудових обов'язків [19, с. 326; 20, с. 4].

Проте не в усіх випадках договір як підстава добровільного представництва є матеріально наявним, тобто вчиненим у письмо-

вій формі, позаяк не лише договір доручення може бути підставою для видачі довіреності. Звертаючись до практики посвідчення довіреностей нотаріусами КМНО, у приблизних зразках довіреностей зустрінемо такі формулювання: «на підставі усного договору..», «на підставі усної попередньої домовленості сторін...», «на підставі домовленості сторін..». Тобто йдеться про договір між сторонами про представництво інтересів, що виражений як усна домовленість сторін щодо представництва повіреним довіритель. Проте досить часто таке формулювання все ж таки упускається. На нашу думку, це не є грубим порушенням законодавства, проте є недоліком форми довіреності. Оскільки сама довіреність як документ не є підставою виникнення відносин представництва, а лише є документальним підтвердженням їх наявності, позаяк підставою добровільного представництва є все ж таки договір, доречніше вказувати у шапці довіреності про наявність такої домовленості.

Аналіз викладеного матеріалу дає можливість зробити такі висновки. 1. Нормативне визначення поняття довіреності є вдалим з точки зору юридичної техніки, проте необхідною залишається термінологічна уніфікація актів цивільного законодавства задля недопущення синонімічного розуміння термінів «довіреність» і «доручення», а саме внесення змін до ст. 58 Закону України «Про нотаріат» і заміна терміна «доручення» на термін «довіреність».

2. Використовуючи наявні теоретичні погляди і концепції щодо природи довіреності, пропонуємо таке авторське визначення: довіреність (у вузькому розумінні) – це матеріальний носій інформації, об'єктивований у формі письмового (у передбачених законом випадках – нотаріально посвідченого) документа, що видається однією особою іншій для представництва перед третіми особами на підставі усної або письмової домовленості між ними і є підтвердженням наявності чітко визначеного кола представницьких повноважень.

3. У контексті нотаріальної процедури можна говорити про дуалістичну природу довіреності. У вузькому розумінні довіреність є письмовим документом, що фіксує повноваження представника. У свою чергу, широке розуміння поняття передбачає розуміння довіреності в процедурному контексті, а саме як правочину з видачі довіреності. Видачу довіреності можна визначити як односторонній правочин, у ході якого довіритель реалізує своє законне право уповноважити іншу особу (повіреного) на вчинення юридично значимих дії у своїх інтересах і від свого імені.

4. Що стосується співвідношення понять «довіреність», «доручення», «договір доручення», то було чітко визначено, що розуміння понять доручення і довіреності в контексті правовідносин представництва як синонімічних є помилковим, водночас можливе застосування терміна «доручення» для характеристики конкретних повноважень, що реалізуються представником на підставі довіреності. Договір доручення за таких умов є підставою (не виключною) для видачі довіреності, тобто є необхідною передумовою для реалізації особою свого передбаченого законом права на вчинення зазначеного одностороннього правочину, а отже, і передумовою для об'єктивації повноважень у відповідному письмовому документі – довіреності.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
2. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 39. – Ст. 383.
3. Про затвердження порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : наказ Міністерства Юстиції України від 22.02.2012 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 17. – С. 66. – Ст. 632.
4. Порядок посвідчення заповітів і доручень, прирівняваних до нотаріально посвідчених : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 15 червня 1994 № 419 // Зібрання постанов Уряду України. – 1994. – № 10. – С. 39–46.
5. Харитонов Є. О. Добровільне представництво у цивільному праві України : навч. посібник / Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova, А. І. Дрішлюк. – Київ : Істина, 2007. – 176 с.
6. Харитонов Є. О. Приватні та публічні правовідносини представництва / Є. О. Харитонов, О. І. Харитонova // Науковий вісник Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича : збірник наукових праць / Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2002. – С. 36–41.

7. Радзівська Л. К. Нотаріат в Україні : навч. посібник / відп. ред.: Л. К. Радзівська; Мін-во освіти, КНУТШ. – 2-ге вид. – Київ : Юрінком Інтер, 2001. – 528 с.

8. Фурса С. Я. Нотаріат в Україні. Загальна частина : навчальний посібник для студ. юрид. вузів та факультетів / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса. – Київ : Вентурі, 1999. – 207 с.

9. Фурса С. Я. Нотаріат в Україні. Теорія і практика : навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса. – Київ : А.С.К., 2001. – 976 с.

10. Иоффе О. С. Советское гражданское право / О. С. Иоффе. – Москва : Юридическая литература, 1967. – 494 с.

11. Гражданское право. Часть первая : учебник / под ред. А. И. Калпина, А. И. Масляева. – М.: Юристъ, 1997. – 472 с.

12. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : станом на 1 травня 2012 р. / за заг. ред. В. В. Богатиря. – Київ : Центр учбової літератури, 2012. – 1024 с.

13. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : у 2-х т. / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – 5-те вид., переробл. і допов. – Київ : Юрінком Інтер, 2013. – Т. 1. – 831 с.

14. Цивільне право України: Загальна частина : підручник / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика ; М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – 4-те вид., стер. – Київ : Юрінком Інтер, 2014. – С. 973.

15. Цивільне право України : навчальний посібник / Ю. В. Білоусов [та ін.]; за ред. Р.О. Стефанчука ; МОН України. – Київ : Правова єдність, 2009. – 536 с.

16. Цивільне право України. Загальна частина : підручник для студ. ВНЗ / Ю. Л. Бошицький; НАН України, Київ. ун-т права. – Київ : Ліра-К, 2013. – 759 с.

17. Науково-практичний коментар до Цивільного кодексу України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://radnuk.info/komentar/chky/chky-knuga1/chky-knuga1-pozd4/111-tsk-glava17/1948-244---.html>

18. Павлуник І. А. Представництво в цивільному процесі України : автореф. дис. ... канд. юридичних наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / І. А. Павлуник; КНУТШ. – Київ, 2002.

19. Коротюк О. В. Зразки нотаріальних документів : навч.-практ. посібник / О. В. Коротюк. – Київ : Юрінком Інтер, 2012. – 414 с.

Стаття посвячена определению понятия и правовой природы доверенности как специфического документа, подтверждающего полномочия представителя, а также выделению ее существенных признаков с целью определения роли доверенности в реализации правоотношений договорного представительства.

Ключевые слова: выдача доверенности, доверенность, поручение, договор поручения, добровольное представительство, нотариальная деятельность.

The article is dedicated to the definition and the legal nature of the power of attorney, as a specific document confirming the representative's authority, as well as the allocation of its essential features in order to determine the role of the attorney in the implementation of the contractual relations representative.

Key words: power of attorney, power of attorney, order, contract assignments, voluntary representation, notary services.